

Acél Zsolt (1979) a Kecskeméti Piarista Iskola tanára. Kutatási területe az Augustus kori irodalom. *Orpheus éneke* című Ovidius-monográfiája megjelenés előtt áll a Ráció Kiadónál.

Könyvtár és színház

Az irodalmi nyilvánosság terei Horatius Augustus-levele alapján

Acél Zsolt

Horatius Augustushoz írott levele, az *Epistulae* második gyűjteményének első darabja kései mű: Kr. e. 14, esetleg 12 után keletkezett,¹ az ódák IV. könyvével közel egy időben. Hogy a hasonló művészetkritikai témákat más nézőpontból és többször más eredményekkel fejtegető *Ars poetica* később vagy korábban íródott, kérdéses – különösen azoknak, akik Horatius életművét tárgyalva szívesen vázolnák föl a költő elméleti fejlődését, illetve gondolkodásbeli alakulásának érthető, folyamatos útját, időrendbe állítható és szövegemlékből igazolható állomásait. A levélre jellemző a kötetlen beszélgetés rejtett kapcsolódásait, könnyed váltásait utánzó *sermo* jelleg, ugyanakkor gondolatmenete szigorú, fölépítése világos. A gyűrűs szerkezetű költemény² középpontjában a költészet apológiája, vallásos-rituális szerepének hangsúlyozása és a *Carmen saecularé*ra történő büszke utalás áll, míg az első és utolsó rész Augustus, az új Nagy Sándor dicséretét és a horatiusi életmű ironikus költői hitvallását tartalmazza, amely a *recusatio* jól ismert hagyományába ágyazódik. A levél egyéb témái: az ősi római művészet és az ehhez ragaszkodó kortárs antikvárius közízlés kritikája; a színház-kultúra és a közönség kegyét hajhászó színjátszás visszasságai; a görög és római művészet értékelő egybevetése; a könyvtárirodalom jelentősége.

Horatius irodalmi leveleinek művészetelméleti kötődéseit vizsgálni a kutatástörténet kitaposott, széles útja, amely azonban komoly veszélyeket rejt magában. Az egyik ilyen veszély az, ha a kutató elfeledkezik az irodalmi szöveg nyelviségéről, és a Horatius-levelekből bizonyos idézeteket kiemel, elrendez, majd ezeket a részleteket egyértelmű elméleti kijelentésként – esetleg parancsként – értékeli anélkül, hogy figyelembe venné a szöveggörnyezetet és a tartalmi-nyelvi összefüggéseket, vagyis elsziettett módon jut el irodalom-, retorika- vagy filozófiatörténeti állításokhoz. Egy példa a kutatástörténetből: Eduard Norden nagy hatású Vergilius-tanulmánya Horatius Augustus-leveléből kölcsönzött szavakkal jellemzi az általa valódinak tartott római szellemet, amely – miként fogalmaz – *spirat tragicum* („tragikusságot áraszt magából” – 166): azonban a Norden által közvetlen ítéletként értett kifejezést Horatius ironikusan használja az ősi latin drámával kapcsolatban, mely híján van minden kidolgozottságnak, művészi bájnak.³ Általános módszertani elvként megfontolandó az új kritika első nemzedékéhez tartozó Cleanth Brooks véleménye: egy irodalmi szöveg vagy szövegrészlet jelentése nem szűkíthető egyértelmű, elvont elméleti kijelentésekre, mert minden állításnak tűnő részletre nyomást gyakorol a szöveggörnyezet és a mellékértelem, és annak értelmét módosítja, bővíti.⁴ Az Augustus-levelél (és a horatiusi életmű) kapcsán két észrevétel is alátámasztja az elméleti értelmezéssel kapcsolatos óvatosságot: egyik a horatiusi szövegvilág kapcsán sűrűn említett bölcséleti eklekticizmus, a másik pedig az elméleti ellentmondásosságnak nevezett jelenség.

Horatius egyes megfogalmazásai leginkább Aristotelésre emlékeztetnek, így például az *Ars poetica* első soraiban a valószínűség, a belső összefüggés, az egység és az áttekinthetőség elve a megfelelő aristotelianus, peripatetikus igényeket idézi föl. Ugyanakkor Horatiusnál némely aristotelési fogalom a filozófus műveire képest más jelentésben, eltérő összefüggésben szerepel.⁵ Például az egység követelményét Horatius Aristoteléshez hasonlóan hangsúlyozza, de nem a természeti képződményekre és

élőlényekre jellemző funkcionális-logikai egység metafizikai szempontja alapján beszél az egységről, hanem az illőség, *decorum* elvét idézve, a befogadás számára kellemes műalkotást dicsérve.⁶ Ugyanígy Horatius rosszálló ítélete az erőszakos tettek színpadi megjelenítéséről Aristotelés látványosságkritikáját idézi, de a latin szövegben nem a tragédia természete, hanem – talán sztoikus hatásra – az előbb említett *decorum* elve szerepel indokként.⁷ Van, hogy a peripatetikusként tűnő horatiusi gondolatmenethez demokritosi kép kapcsolódik magyarázatul, miközben Démokritos költészetről való felfogását az *Ars poetica* maró iróniával idézi.⁸ Epikureus érvelési mód⁹ és az epikureus nyelvelmélet nyomai fedezhetők fel Horatius Pisókhhoz írt levelében,¹⁰ ugyanakkor az Augustus-levél színházkritikája és a könyvkultúrához való kötődése, valamint a költészet társadalmi hasznáról írott sorai homlokegyenest szemben állnak mindazzal, amit a színjátszást kedvelő, de a hosszadalmas időtöltéssel járó olvasást elvető Epikuros anekdotikus képe, illetve a költészet társadalmi szerepét megkérdőjelező, gyönyörködtető erejét azonban elismerő epikureus hagyomány sugall.¹¹ Mindezen – peripatetikus, sztoikus vagy éppen epikureus kifejezéseket, gondolatmeneteket érintő – párhuzamosságokon túl Gorgias és Platón szókincse, az alexandriai költők önmeghatározásaiban érlelődött szavak, Varro biztos és Cicero valószínűsíthető hatása, a korabeli római irodalmi viták fogalmi készlete egyformán megjelenik Horatius levélköltészetében: nem zavaros elegyen, hanem biztos kézzel elrendezve.¹²

Az eklekticizmuson túl a – leegyszerűsítve, torzítva – ellentmondásosnak nevezett szöveghelyek kérdése is befolyásolja a Horatius-episztolák elméleti olvasatát. Így következtetlenné lehet tartani mindazt, amit az Augustus-levélben a horatiusi életmű és az uralkodó kapcsolatáról olvasni:¹³ ha a kezdő sorok szerint Augustust már az életében dicsőítik, a költőket viszont csak jóval haláluk után, akkor mi értelme élő alkotóktól dicsőítő műveket kérni, ha azokat biztos elveti a kortársakat elutasító közhangulat (1–28)? Mi magyarázza azt, hogy a mű elején (1–4) a levélben megjelenő egyes szám első személy a dicsőítő költő szerepében lép föl, míg az utolsó sorokban (264–270) az – egyébként sikerületlen és nevetséges – dicsőítés megszegyennült témájaként (264–270)? Hogyan lehet a költésztől a hőstettek megéneklését, a fejedelem dicséretét, a nagyköltészetre jellemző formai-nyelvi tulajdonságokat megkívánni egy olyan műben, amely ezen kívánalmaknak – nemcsak burkoltan, hanem *expressis verbis* is – nem felel meg (229–259)? Az utóbbi kérdésre félig-meddig választ ad az a tény is, hogy Horatius az Augustus-levélben, de másutt is különbséget tesz a satírák, episztolák „gyalogos” műfaja és a költészet között,¹⁴ az egész problémakör kapcsán pedig emlékeztetni kell a horatiusi szövegek iróniájára, többszólalmúságára. (Ugyanakkor a satírák, episztolák elhatárolása a valódi költésztől maga is nem egy ironikus gesztus? Hiszen a levélgyűjtemény legelső sora az egész horatiusi életművet egységben jelölő, epikus-archaikus Camena metaforával és Maecenas nevét idézve egyazon rangra emeli a satírákat, az episztolákat és az ódákat – *Episztolák* I. 1. 1–3.) Ugyanígy az Augustus-levél szakirodalma fölhívja a figyelmet arra, hogy e mű a római irodalom történetéről egymás után két olyan leírást ad, amelyek nehezen egyeztethetők össze (93–110; 139–167).¹⁵ Az egyik szerint a háborúnak és közéletnek élő zord római jellem csak a sikeres háborúk és a jólét beköszönte után kezdett el görög mintára a költészet felé

fordulni; míg a másik beszámolóban az archaikus római paraszti közeg vallásos énekeiről, a féktelen – és törvényi közbelépést igénylő – ősi gúnyversekről, csiszolatlan előadásokról olvasni, amelyek csak a pun háborúk után, az akkor megismert görög minták tanulmányozásával szelídültek, nemesedtek valódi irodalomná (több vagy inkább kevesebb sikerrel). Azonban az elméleti ellentmondást hangoztató szakirodalom nem veszi tekintetbe az első irodalomtörténeti beszámoló nyelvi archaizmussal és poseidóniosi közhelyekkel¹⁶ jelzett idézteszerűségét, iróniáját, sem pedig azt, hogy az Augustus-levél két áttekintése közül az első az írásos költészetet veszi számításba, míg a második a nyilvános előadásra szánt műfajokról beszél. E megkülönböztetés igen lényeges az Augustus-levél értelmezéséhez, és a Horatius-szöveg egyik lényeges témáját érinti: az előadás és könyvolvasás, színház és könyvtár kérdését, amelyet eddig elsősorban kultúrpolitikai vonatkozásaiban vizsgáltak.¹⁷ Az alábbiakban a színház és könyvtár horatiusi szembeállításának esztétikai értelmezésére teszünk kísérletet – előrebocsátva, hogy minden leegyszerűsítő képlettel szemben Horatius levele távolról sem mindenestül utasítja el a színházat vagy az ezzel kapcsolatos augustusi kulturális törekvéseket;¹⁸ inkább a nézők ízlését kérdőjelezi meg, akik túlságosan is kedvelik a látványosságot, a kifinomult modern (dráma)költészet helyett pedig a régi rómaiak bárdolatlan szövegeit szeretik.

Az Augustus-levél (208–218) – a korabeli színpadi gyakorlat hosszabb kritikája után – a következő módon állítja szembe az irodalmi nyilvánosság két terét, a színházat és a könyvtárat:

*Ille per extentum funem mihi posse videtur
ire poeta meum qui pectus inaniter angit,
inritat, mulcet, falsis terroribus implet,
ut magus, et modo me Thebis, modo ponit Athenis.
Verum age et his, qui se lectori credere malunt
quam spectatoris fastidia ferre superbi,
curam redde brevem, si munus Apolline dignum
vis complere libris et vatibus addere calcar,
ut studio maiore petant Helicon virentem.*

Úgy tűnik nekem, hogy kifeszített kötélén járhat a költő, aki szívemet hiábavalóan nyugtalanítja, serkenti, gyönyörködteti, hamis félelmekkel megtölti – miként a varázsló, és hol Thébába, hol Athénba helyez engem. De rajta, azokkal is törődj kissé, akik inkább az olvasóra akarják bízni magukat, mint elviselni a kényes néző finnyáskodásait – ha az Apollóhoz méltó adományt könyvekkel akarod megtölteni, a költőket pedig sarkantyúzni, hogy nagyobb törekvéssel iparkodjanak a zöldellő Helikónra.

A szövegrészlet – melynek fontosságát az is jelzi, hogy az első sorok dedikációja után itt szólítja meg újra a princeps-et a levélíró – az alábbi, egymáshoz szorosan kötődő ellentétpárokra épül: (1) előadás és olvasás; (2) régi és új; (3) színház és könyvtár.

(1) Az idézett részlet költéltáncos-mutatványhoz hasonlítva a színházi előadást, amely pusztá elképedést vált ki a közönségből. Ez a hatás üres, felszínes; erre utal az *inaniter* (‘hiábavalóan’) adverbium, amely szemben áll az *implet* (‘megtölt’) igével: a közönség ürességgel telik meg, a jóllakottság hamis érzése fojtja el a valódi művészi éhséget. Ez az üresség-meta-

fora a könyvtár leírásában is megjelenik, hiszen még kevés tekerics található a könyvszekrényekben, amelyeket új művekkel kell megtölteni (*complere*). Amíg azonban a színházi szemlélés töltekező ereje ürességen alapszik, addig a könyvtár gyarapodása valódi többletet jelent.

A hamis veszélyhelyzetet látva a néző érzelmileg azonosul a mutatóványossal, kilép önmagából. Az együtt izguló és a kockázatos lépések megtétele után együtt föllélegző szemlélő nemcsak a nézőtér és előadótér közötti választékot lépi át, hanem saját személyének határait is. Az Augustus-levél szövegrészletében hangsúlyos az egyes szám első személyű névmások (*míhi, meum, me*) használata: az önnön életéből, saját szerepből történő kilépés színházi folyamatát a horatiusi szöveg olyan mondatokkal érzékelteti, amelyekben a levél írója maga is kilép eddigi narratív helyzetéből, a külső szemlélő nézőpontjából, és önmagát a bámuló tömeg közepén helyezi el.¹⁹ A kommentárok helyesen idézik²⁰ – ha bármiféle értelmezés nélkül is – e részlethez Gorgias és Platón egy-egy szövegét: Horatius szókincse emlékeztet a gorgiaszi *Helené dicsérete* (a szó ereje varázserővel hat az emberi lélekre) és a platóni *Ión* (a szöveg hatása alatt az előadó és a befogadó úgy képzei, hogy ő is ott van, ahol éppen a mű játszódik) gondolatmenetére.²¹ Ezen a kommentáradaton túl fontos, hogy a platóni művészetkritika egyik alapítétele: az előadó és a befogadó azonosul az alkotás szereplőivel, ez az azonosulás pedig átalakítja a művészi eseményben részt vevő személyiségét, aki a megjelenített személyhez hasonlóan kezd el viselkedni. Így a művészetben a személy és a szerep filozófiai egysége megbomlik, az egyén választható szerepek sokaságára esik szét. Vagyis a művészet megsérti a platóni egység elvét: az ember egyetlen terület szakértője, egyetlen tevékenység végzője, egyetlen életforma elkötelezettje lehet. Platón ezért utasítja el a megszemélyesítő utánzást (*mimésis*) az egyszerű elbeszéléssel (*diégésis*) szemben.

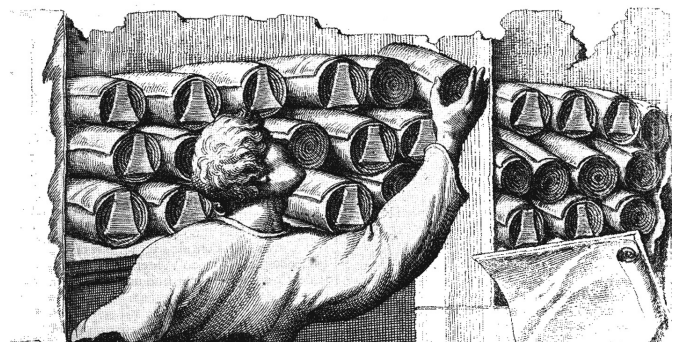
Azonban Gorgias és Platón a szó hatalmáról, a belső képzelőerő intellektuális műveléséről (*enargeia*) beszél, míg Horatius nem a szó, hanem a látványosság hatalmáról, mely a befogadótól nem kívánja meg az együttműködő értelmi tevékenységet, *enargeiát*. Ha a szókincs, illetve egyes gondolat-elemek Gorgiasra vagy Platónra emlékeztetnek is, a horatiusi kritika mégis inkább Aristotelés látványosságkritikájával rokon. Aristotelés *Poétikája* a látványosságot, a színpadra állítás szemlélését (*opsis*) a dráma lényegtelen, valódi természetétől idegen elemének tartja (Aristotelés, *Poétika* 1450b16; 1453b1–9; 1462a16). Az Aristotelés-szakirodalom szerint ennek oka a *Poétika* – irodalomtörténeti okokból fakadó – termékeny kettőssége: a nyilvános előadás helyett fokozatosan az olvasás válik a befogadás alapvető közegévé.²² A rhapsódosok vagy színészek előadásában elhangzó művek nyitottak, a szóbeli közlés társadalmi-irodalmi meghatározottságaiba ágyazódnak, míg a lezárt, önmagának elégséges és egységes műalkotás fogalma az írásbeliséghez kötődik. Aristotelés számára a dráma esetében is a mű valódi természete inkább az írásosságban, az olvasásban táruul föl, bár a költemény ideális terjedelmét a drámai előadáshoz méri.²³ Horatius leveleiben az irodalom írásos jellege – az egységgel együtt – még erősebben kidomborodik. A drámaköltészetben is az a lényeges, valóban művészi, ami írott szöveggé is olvasható, ami az *enargeia* szellemi munkáját követeli; minden más bizonytalan és hiábavaló. Ezen alapelvnek megfelelően az Augustus-levél sze-

rint *iam migravit ab aure voluptas / omnis ad incertos oculos et gaudia vana* („már minden élvezet a fülről a bizonytalan szemekre, meddő örömekre szállt” – 187–188), az értelmes és írásban is visszaadható emberi szavak (*voces*) pedig sohasem tudják elnyomni a betűkkel le nem jegyezhető, értelmetlen zajt (*sonum* – 200–201). A színpadi látványosságok kritikája Horatiusnál az előadás és az olvasás rangsorához kötődik: az utóbbi lényegesen fontosabb.

(2) Az előadás és olvasás szembenálló fogalmai mellett a horatiusi szöveg a régi és az új ellentétpárjára épül. A római közönség csak a régieket nézi, olvassa, az új költőket elutasítja. A Varro által is kanonizált szerzőket,²⁴ Naevium, Ennium, Pacuvium, Accium, Plautum, Caecilium, Terentium csodálja, míg az élő alkotókat – azért, mert még élnek – elutasítja. Horatius művében az élők és a holtak küzdelme bontakozik ki. A szöveg az antikvárius római hagyománnyal vitatkozik; az a kérdés, hogy a latin irodalom példaadó csúcspontját, az *akmé*t hol kell kijelölni: a régmúltban vagy a jelenben (esetleg a jövőben). Vagyis a régiek és az újak vitája a kánon kérdését érinti, ez utóbbi pedig a könyvtár problémájába ágyazódik.

A kezdeti aranykor alapító művészisteneiről (*heuretés*) szóló, igen népszerű eredetmondákkal ellentétben Aristotelés szerint minden műfaj fejlődik, a kezdet még nem tökéletes: az adott műfaj apránként érte el önnön természetét, lehetőségeinek beteljesedését.²⁵ A fejlődési végpont, *telos* után is lehet írni, de ez a múltbeli és lezárt *akmé* – Aristotelés szerint Homéros és Sophoklész – igazodási pontként, egyúttal teherként nehezedik az önmagát megkésettnek érzett nemzedék fölé. Az aristotelési hagyományból kinövő alexandriai kritika, illetve a római irodalomtudomány is a régiek és újak, holtak és élők közötti törés gondolatára épült.²⁶ A Varro-féle kánon Augustus kori konzervatív rögzítése az alexandriai kritika hasonló törekvésénél is zártabb volt. Horatius szövegében érdekes, hogy a római könyvgyűjteményekkel, kanonizációs tevékenységgel, Aemilius Paulus, Sulla, Lucullus görög zsákmányszerzéseiével, Caesar és Varro tervével ellentétben a könyvtár nem a múlt-hoz, hanem a jelenhez, vagy még inkább a jövőhöz tartozik:

SCHEMA VOLUMINUM IN BIBLIOTHECAM ORDINE OLIM DIGESTORUM,
Noviomagi in loco Castrorum Constantini M. hoc
diadum in lapide reperto excisum.

Római Könyvtár. Neumagen-Dhronban talált, később elveszett római domborműről készített rajz.

A metszet Christoph Brouwel és Jacob Masen könyvében (*Antiquitatum et annalium Trevirensium*, Liège, 1670) található (<http://www.encyclopédie-universelle.com> nyomán)

az Augustus-levélben a múlt terhé hordozó római színház zsúfolt, míg a könyvtár még üres. Horatius után kevéssel Ovidius, később pedig Quintilianus is említi azt a nagy hatású szabályt, hogy élőket nem lehet, nem illik kanonizálni:²⁷ amikor Varro-nak szobrot emelnek Asinius Pollio *Atrium Libertatis*ában, akkor ez a szobor inkább a Varro által föltárt római múltnak, mintsem a jelennek szól.²⁸ Az Augustus-levél elfogadja az aristotelési fejlődéseméletet, azonban – és itt föltételezhető Cicero *Brutus*ának hatása²⁹ – ezt a fejlődést meghosszabbítja, saját jelenéig vezeti, ezzel pedig az *akmé*t a régi költészet területéről a kortárs művészet világába helyezi át. Ez a törekvés a levél irodalomtörténeti áttekintéseinek kimondott alapelve.

Azonban a szöveg aprólékosabb olvasatából kiténik, hogy e szándék nem egészen valósul meg az Augustus-levélben. Horatius ugyanis látszólag az élők nevében veszi föl a harcot a holtak árnyával, de amikor Augustust dicséri, hogy két kiváló új költőre bízta saját hírnevét, akkor a szöveg Vergiliust és Variust említi (247), akik a levél írásakor – az egyik pár éve, a másik csak rövid ideje – már maguk is halottak. Önmagára is hivatkozik a levélíró, de nem eljövendő művek alkotójaként, hanem korábbi pályafutására visszatekintve.³⁰ Így Horatius levele (a kimondott szándék ellenére) a nagy szerzők halálával lezárt múlt dicsőítése, melyben önmagát nem is annyira az élők, mint inkább a holtak között helyezi el. A szövegvilágból két magányos alak emelkedik ki: Augustus és Horatius. Az egyedüllétet, az elhunyt társakra visszaemlékező lassú öregedést hangsúlyozza az Augustus-levél első sorában szereplő *solus*, ‘magányos’ szó is. Az Augustus kori irodalom elmúlt ‘aranykorként’ való meghatározása már e levélben elkezdődik. Horatius és Augustus életének *akmé*ja ugyanúgy a közelmúlt része, mint a római irodalmi – és politikai – *akmé*: a személyes pályafutás és a latin irodalomtörténet, illetve történelem csúcspontja egybeesik. Hiába üres még a könyvtár, de a mintául szolgáló alkotások (Vergilius és Varius) már a polcon találhatóak, a megéneklésre váró események (Augustus) pedig már szintén bekövetkeztek.

(3) Horatius szövegében az előadás és olvasás, illetve a régi és új ellentéte a színház és könyvtár kérdése felé mutat. Az idézett részletben szerepel: *curam reddere brevem, si munus Apolline dignum / vis complere libris et vatibus addere calcar, / ut studio maiore petant Helicon virentem* („velük is törődj kissé, ha az Apollóhoz méltó adományt könyvekkel akarod megtölteni, a költőket pedig sarkantyúzni, hogy nagyobb törekvéssel iparkodjanak a zöldellő Helikónra” – 216–218). A *curam reddere* kifejezésben a *reddo* igének három értelmezése lehetséges: (a) ‘viszonzásul’ törődjön Augustus a költőkkel, akik – ezen magyarázat szerint – már valamit alkottak a princepsnek, amiért jutalmképpen megtisztelő figyelmében részesíti munkájukat;

(b) ‘újra’ figyelni kell az írókra, vagyis Augustus ezt egykor megtette, de a – talán a túlzott színházi rajongás miatt³¹ – elhanyagolt szerzőkre ismét gondot kell fordítani; (c) ‘beteljesítve’ vallásos fogadalmát, politikai ígérését, társadalmi helyzetéből és jelleméből fakadó kötelességét, Augustusnak elő kell segítenie új könyvek írását. Ezen utóbbi értelmezést erősíti a *munus Apolline dignum* („Apollóhoz méltó adomány”) kifejezés is: a könyvtár Apolló számára följajánlott szent adomány. Vergilius és Varius saját műveiket *munusként* nyújtják Augustusnak (246), aki e mintául szolgáló alkotásokat egy hivatalos *munus*ban, az Apolló-templom könyvgyűjteményében helyezi el. Horatius szövegében immáron nem az ünnepség, színjáték számít *munus*nak, melyet vallásos-állami kötelességből a hivatalnok vagy a hatóság ingyenes látványosságul rendez, hanem a könyv és a könyvtár, Augustus uralmának legnagyobb és legszentebb ajándékai.

Horatius levele megfosztja a színházat szakrális összefüggéseitől, a római ünnepekhez való tartozásától. Igénytelen tömegolcsó szórakoztatásának mutatja be az előadásokat. Az Augustus-levél ugyan az ősi római költészetet *sanctum*nak nevezi (54), de ezt a jelzőt szarkasztikus hangvételben, a már élvezhetetlen művekhez hagyományyszeretetből ragaszkodó római ízlést kifigurázva használja. Az ódon latin művészetet maga Libitina – vagyis a halál – szentelte meg, foglalta le önmaga számára, hiszen a római olvasó csak azt csodálja, *quod Libitina sacra*vit („amit Libitina megszentelt” – 49). Augustus könyvtára, a Kr. e. 28-ban megnyitott *Bibliotheca Apollinis Palatini* Apollónak dedikált intézmény, a szentség valódi erejével rendelkezik. Valójában azonban a könyvtár szentségét nem Apolló, hanem Augustus biztosítja: az Augustus-levél eleje szerint a princeps a jelenvaló, segítő istenség (*praesens*), akinek kijár a kultikus tisztelet és az oltár (15–16), illetve Romulushoz, Liberhez, Castorhoz és Polluxhoz hasonlóan (5) az emberiség jötevője, aki érdemei jutalmául istenül meg. Az ő tetteit megéneklő művészek Augustus *virtus*ának templomszolgái (*aedituus* – 230–231), így a könyvtár sem más, mint a fejedelem szentélye, az egyes könyvek pedig a templom védő és isteni uralkodójának képmásai – az írott művek az istenszobroknál hatalmasabbak, hiszen nem a külsőt, hanem a lelki vonásokat örökítik meg (248–250). Miképpen az alexandriai könyvtár egy megistenült test, Nagy Sándor sírja köré rendeződik, és az írásos hagyományt földolgozó tudósok, alkotók a Museion papi testületének tagjai, úgy a horatiusi Augustus-levél könyvtára is egy megistenülő uralkodó, Augustus emlékműve, a költők pedig papok. Horatius szerint a színház kultikus feladatát a könyvtár örökli, a közösségi előadás vallásos élménye pedig az olvasásnak adja át helyét.

Jegyzetek

A tanulmány az OTKA K 75457 számú pályázat keretében készült.

1 A datáláshoz: Brink 1982, 552–554; Rudd 1989, 4; Habinek 2001, 92; Borzsák 2002², 12. A kommentárok szerint a Horatius-levél utal Augustus *genius*ának tiszteletére (14–15), esetleg Drusus és Tiberius győzelmeire (253), így legkorábban Kr. e. 14-ben keletkezhetett. Lehet, hogy a magára maradt és egyedül kormányzó Augustus képe (hangsúlyos helyzetben, az első sor végén a *solus*, ‘magányos’ jelző) Marcus Vipsanius Agrippa Kr. e. 12-ben bekövetkezett halálára utal.

2 Klingner 1964, 428; Händel 1966, 394; Bringmann 1974, 238.

3 Norden 1966, 511.

4 Brooks 1998, 349.

5 Ennek irodalomtörténeti okait meggyőzően tárja föl Lanza 1988, 27–28.

6 Aristotelés, *Poétika* 1450b27–33; Horatius, *Ars poetica* 1–23; 119–120. Vö. Grimal 1988, 12.

7 Aristotelés, *Poétika* 1449b16; 53b1–12; Horatius, *Ars poetica* 179–188. Vö. Brink 1982, 276; Rosati 1995, 3–4.

- 8 Horatius, *Ars poetica* 38–40. A kép lehetséges forrása: Démokritos frg. 133. Vö. Grimal 1988, 24. Démokritos inspirációelméletének (frg. 18) kritikája: Horatius, *Ars poetica* 295–298.
- 9 Marót 1993, 81.
- 10 Részletesebben elemezve az *Ars poetica* szöveghelyeit: Grimal 1988, 18–22.
- 11 Az Epikurosról kialakított korabeli képeket és gadarai Philodémost vizsgálva: Pace 2009, 235–264.
- 12 Gorgias, Platón szókincse: Brink 1982, 231–235. Alexandriai költészetelmélet: Feeney 2002, 176; Lowrie 2002, 239, 17. jegyzet. (White elutasítja a kallimachosi elvekre történő utalást, érvelése azonban nem meggyőző: White 1987.) Varro: Dahlmann 1963, 111; Grimal 1988, 19. Cicero: Citroni 2001, 299; Lowrie 2002, 159. Római irodalmi kérdések: Bringmann 1974, 252 (színházi viták); Horsfall 1993, 64 (a görög mintákhoz történő viszonyulás elméleti problémája); Feeney 2002, 176–177 (az irodalomtörténet-írás különféle módoszatai).
- 13 Lowrie 2002, 163.
- 14 Az Augustus-levélben: 250–251. Vö. Horatius, *Szatírák* I. 4, 39–42.
- 15 Feeney 2002, 181.
- 16 Archaizmus: *labier* („hanyatlik”) alak a 94. sorban. Poseidónius „elfajulás”-elméletéről: Borzsák 2002², 144.
- 17 Bringmann 1974, 252; Rudd 1989, 4; Fantham 1996, 34. Habinek 2001, 93; Feeney 2002, 177–181; Lowrie 2002, 163–164. Legjelentősebb kísérlet az ilyen értelmezésre: La Penna 1963.
- 18 La Penna 1963 sokszor idézett megállapításaival szemben jogosan érvel Habinek 2001, 98–99.
- 19 Miként az Augustus-levél végén teszi újra, ahol a hitvány módon dicsőített fejedelem megszegyenült szerepében lép föl (264–270).
- 20 Kommentártörténeti utalással: Brink 1982, 231–236.
- 21 Gorgias, *Helené dicsérete* 8; 10; 14; Platón, *Ión* 535b.
- 22 Halliwell 1998², 337–343; Manieri 1998, 89–91.
- 23 Meggyőző áttekintés: Lanza 1988, 31–38.
- 24 Varro kánonjáról: Rudd 1989, 5; Horsfall 1993, 61; Dahlmann 1963, 111–112.
- 25 Aristotelés, *Poétika* 1449a8–15. Vö. Citroni 2001, 289–290.
- 26 Gondolatgazdag áttekintés, részletes fogalomtörténettel: Schmidt 1987.
- 27 Ovidius, *Keservek* II. 467–468; Quintilianus, *Szónoklattan* X. 1, 54 (az alexandriaiak kánonjáról).
- 28 Plinius, *Természetrész* VII, 115.
- 29 Citroni 2001, 299.
- 30 Vö. Borzsák 2002², 147 (134–138. sorokhoz írt jegyzet).
- 31 La Penna 1963, 153–155; Bringmann 1974, 252.

Bibliográfia

- Barchiesi 1993: Barchiesi, A., „Insegnare ad Augusto. Orazio, Epistole 2, 1 e Ovidio Tristia 2”: *MD* 31 (1993) 149–184.
- Borzsák 2002²: Borzsák I. (kiad.), *Horatius. Epistulae*, Budapest, 2002².
- Bösing 1972: Bösing, L., *Griechen und Römer im Augustusbrief des Horaz*, Konstanz, 1972.
- Bringmann 1974: Bringmann, K., „Struktur und Absicht des Horazischen Briefes an Kaiser Augustus”: *Philologus* 118 (1974) 236–256.
- Brink 1982: Brink, C. O. (kiad.), *Horace on Poetry 3. Epistles Book II. The Letters to Augustus and Florus*, Cambridge, 1982.
- Brooks 1998: Brooks, C., „Az irónia mint strukturális elv” (ford. Vámosi P.): Bókay A. – Vilcsek B. (szerk.), *A modern irodalomtudomány kialakulása. A pozitívizmusról a strukturalizmusig. Szöveggyűjtemény*, Budapest, 1998, 347–356.
- Citroni 2001: Citroni, M., „Affermazioni di priorità e coscienza di progresso artistico nei poeti latini”: Schmidt, E. A. (szerk.), *L'histoire littéraire immanente dans la poésie latine*, Vandoeuvre–Genève, 2001, 267–304.
- Dahlmann 1963: Dahlmann, H., *Studien zu Varro „De poetis”*, Wiesbaden, 1963.
- Fantham 1996: Fantham, E., *Roman Literary Culture. From Cicero to Apuleius*, Baltimore–London, 1996.
- Feeney 2002: Feeney, D., „Una cum scriptore meo. Poetry, Principate and the Traditions of Literary History in the Epistle to Augustus”: Feeney, D. – Woodman, T. (szerk.), *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*, Cambridge, 2002, 243–250.
- Grimal 1988: Grimal, P., „L’eclectisme philosophique dans l’Art Poétique d’Horace”: Ceresa-Gastaldo, A. (szerk.), *I 2000 anni dell’Ars Poetica*, Genova, 1988, 9–26.
- Habinek 2001: Habinek, T. N., *The Politics of Latin Literature. Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome*, Princeton–Oxford, 2001.
- Halliwell 1998²: Halliwell, S., *Aristotle’s Poetics*, Chicago, 1998².
- Händel 1966: Händel, P., „Zur Augustusepistel des Horaz”: *WS* 79 (1966) 383–396.
- Horsfall 1993: Horsfall, N., „Empty Shelves on the Palatine”: *G&R* 40 (1993) 58–67.
- Klingner 1964: Klingner, F., „Horazens Brief an Augustus”: Klingner, F., *Studien zur griechischen und römischen Literatur*, Zürich–Stuttgart, 1964, 410–432.
- Lanza 1988: Lanza, D., „Da Aristotele a Orazio. L’unità discreta della poesia”: Ceresa-Gastaldo, A., (szerk.), *I 2000 anni dell’Ars Poetica*, Genova, 1988, 27–38.
- Lowrie 2002: Lowrie, M., „Horace, Cicero, and Augustus, or the Poet Statesman at Epistles 2, 1, 256”: Feeney, D. – Woodman, T. (szerk.), *Traditions and Contexts in the Poetry of Horace*, Cambridge, 2002, 158–171.
- Manieri 1998: Manieri, A., *L’immagine poetica nella teoria degli antichi. Phantasia ed enargeia*, Pisa–Roma, 1998.
- Marót 1993: Marót M., „Epikureus elemek Horatius költészetében”: *AT* 37 (1993) 74–82.
- Norden 1966: Norden, E., „Orpheus und Eurydice”: Norden, E., *Kleine Schriften*, Berlin, 1966, 468–532.
- Oliensis 1998: Oliensis, E., *Horace and the Rhetoric of Authority*, Cambridge, 1998.
- Pace 2009: Pace, N., „La poetica epicurea di Filodemo di Gadara”: *RhM* 152 (2009) 235–264.
- Penna 1963: La Penna, A., *Orazio e l’ideologia del principato*, Torino, 1963.
- Rosati 1995: Rosati G., „Sangue sulla scena. Un precetto oraziano (A. P. 185) e la Medea di Seneca”: Delfino, A. (szerk.), *Varietà d’armonia e d’affetto*, Lucca, 1995, 3–10.
- Rudd 1989: Rudd, N. (kiad.), *Epistles, Book II and Epistle to the Pisones (Ars poetica)*, Cambridge, 1989.
- Schmidt 1987: Schmidt, E. A., „Historische Typologie der Orientierungsfunktionen von Kanon in der griechischen und römischen Literatur”: Assmann, A. – Assmann, J. (szerk.), *Kanon und Zensur. Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation* II, München, 1987, 246–258.
- White 1987: White, P., „Horace, Epistles 2, 1, 50–54”: *TAPhA* 117 (1987) 227–234.